

UDK: 94:[050:28]"1906/1914"(497.6)

*Izvorni naučni rad / Original scientific paper*

**Adnan Jahić**

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

adnan.jahic@untz.ba

## **NACIONALNO-POLITIČKA ORIJENTACIJA MUSLIMANSKIH LISTOVA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTROUGARSKE UPRAVE (1906-1914)**

**Apstrakt:** Ovaj rad osvjetljava glavne stavove bošnjačke političke elite austrougarskog razdoblja o nacionalnoj politici i nacionalnom identitetu bosanskohercegovačkih muslimana - Bošnjaka - koje su regionalni međunarodni odnosi i unutarbosanska politička kretanja poticali na konkretnija stajališta o dotičnim pitanjima. Autor ukazuje na važnu ulogu islama i islamske kulture kao supstrata i podloge kolektivnog samoidentificiranja i društveno-političke afirmacije Bošnjaka na razmeđu XIX i XX stoljeća.

**Ključne riječi:** muslimanska štampa, Austro-Ugarska, Bosna i Hercegovina, politika, nacija, identitet

**Abstract:** This paper illuminates the main views of the Bosniak political elite of the Austro-Hungarian period on national politics and the national identity of the Bosnian Muslims, Bosniaks, whom regional international relations and internal Bosnian political developments provoked to articulate more concrete views on the issues involved. The author points out the important role of Islam and Islamic culture as the substrate and basis of collective self-identification and socio-political affirmation of Bosniaks at the crossroad of the 19th and 20th century.

**Key words:** Muslim press, Austro-Hungary, Bosnia and Herzegovina, politics, nation, identity

U ovom radu<sup>1</sup> namjera mi je baciti svjetlo na pitanje poimanja nacije i nacionalne politike te političkog i kulturno-civilizacijskog usmjerenja glavnine listova koji su izražavali stavove i stremljenja bosanskomuslimanske – bošnjačke – elite u periodu od započinjanja druge faze muslimanskog autonomnog pokreta pa sve do početka Prvog svjetskog rata (1906-1914). Premda je i prije pokretanja mostarskog *Musavata* 1906. godine bilo listova koji su izražavali nacionalno-politička stanovišta Bošnjaka, poput *Vatana*,<sup>2</sup> *Rehbera*,<sup>3</sup> i *Bošnjaka*,<sup>4</sup> ipak je tek od navedene godine došlo do jasnijeg kristaliziranja pogleda Bošnjaka kao etničke, konfesionalne i političke grupe na brojna pitanja iz oblasti nacionalnog identiteta, političko-nacionalnih odnosa, odnosa religije i nacije, jugoslavenske ideje, balkanskih i međunarodnih odnosa i drugih savremenih ideja i pitanja. Iako se često u literaturi, u osnovi sa malim osloncem u ozbiljnom istraživanju, tvrdilo da je glavno obilježje bošnjačke elite i njenih listova pod austrougarskom

<sup>1</sup> Ovaj rad predstavlja proširenu verziju referata pod nazivom "National and Political Orientation of Muslim Press in Bosnia and Herzegovina during the Austro-Hungarian Administration (1906-1914)". Referat je izložen na Međunarodnoj konferenciji "Religion, Minorities and Nationalities in Southeastern Europe 1900-1940" održanoj 8. i 9. decembra 2017. godine u organizaciji Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka u Sarajevu i Eberhard Karls Universität Tübingen.

<sup>2</sup> *Vatan*, pokrenut 1884., bio je politički i informativni list za "narodno prosvjećivanje". Izdavan je u Sarajevu, a uređivao ga je Mehmed Hulusi, bivši upravitelj Vilajetske kancelarije te urednik Neretve. Bio je prorežimski list izdavan na turskom jeziku arapskim pismom. (Đorđe Pejanović, *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850 – 1941.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1961, 23).

<sup>3</sup> *Rehber* je smatran nastavkom *Vatana*. Također ga je uređivao Mehmed Hulusi. *Rehber* je bio označen kao list za političku i islamsku nauku. Izdavan je od 1897. do 1902. godine. (Đ. Pejanović, *Bibliografija štampe*, 37).

<sup>4</sup> *Bošnjak*, "List za politiku, obrazovanje i zabavu", izlazio je u Sarajevu od 1891. do 1910. godine. "Vrijeme je, da se preneto iza sna i da se stavimo na branik naših prava i interesa." (Čitaocima „Bošnjaka“, *Bošnjak*, I/1891, br. 1, 1). Bio je prvi bosanskomuslimanski list koji je izdavan i štampan na bosanskom jeziku latiničnim pismom. Njegov pokretač, vlasnik i urednik bio je Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, odlučan podržati austrougarski režim u Bosni i pomoći promociju nacionalne politike bošnjaštva Benjamina Kállaya. Prema Mustafi Imamoviću, za list *Bošnjak* može se reći "da je kao javno glasilo predstavljao djelo jednog malog kruga muslimanskog begovata i građanstva koji je prvi shvatio potrebu i neminovnost usvajanja evropske kulture i načina života, ali i činjenicu da su pod Austro-Ugarskom zaštićeni njegovi imovinski interesi, pa je, prema tome, prihvatio austrougarsku upravu kao nosioca te nove zapadne civilizacije, ali i kao zaštitnika vlastitog materijalnog položaja". (Mustafa Imamović, *Bošnjaci u emigraciji. Monografija Bosanskih pogleda 1955-1967*, Bošnjački institut Zürich - Odjel Sarajevo, Sarajevo, 1996, 33).

upravom bilo njihova prorežimska ili proturežimska orijentacija,<sup>5</sup> kao i naginjanje ka srpskoj ili pak hrvatskoj nacionalnoj ideji, čini se sasvim neprijepornim da je zapravo glavno obilježje te elite i tih listova bilo uporno i tvrdoglavo insistiranje na očuvanju zasebnih interesa Bošnjaka kao etničke, konfesionalne i političke grupe, kao i očuvanju njihovog identiteta, naročito u oblasti vjere, koja se smatrala višestruko ugroženom kako usljed domaćih tako i regionalnih i međunarodnih odnosa i procesa. Bošnjacima je vjerski identitet u ovom periodu bio okosnica najšireg kolektivnog identiteta u smislu njihove kulturne, društvene i političke posebnosti, koja je, važno je primijetiti, pored zaštite temeljnih prava bosanskih muslimana, bila i u funkciji ostvarenja ekonomskih, staleških i ličnih interesa pripadnika bošnjačke zemljoposjedničke elite. Iz tih razloga ovoj eliti nisu odgovarala nikakva politička kretanja koja bi vodila marginalizaciji vjerskog identiteta Bošnjaka u korist širih nacionalnih koncepcija, naročito onih koje su dolazile iz bosanskog susjedstva, kao i u korist pogleda koji bi bosanske muslimane Bošnjake udaljili od islamskog svijeta i čvršće ih vezali za balkanski i evropski kulturno-civilizacijski prostor.

Neki listovi, dakako, ispoljavali su određene simpatije i prema nacionalnim idejama bosanskohercegovačkih pravoslavaca i katolika, ali su i oni stavljali u prvi plan zasebne, partikularne muslimanske društveno-konfesionalne interese te poimali nacionalne ideje svojih susjeda radije kao oruđe u borbi za bolji položaj bosanskih muslimana nego kao nekakav poželjni supra-identitet za muslimane.

<sup>5</sup> U literaturi, koja se djelimično oslanja na stavove srpskih savremenika, uglavnom se ističe, kao glavna ocjena politike bosanskih muslimana pod austrougarskom vlašću, da je ista bila antirežimska prije aneksije i izrazito provladina i proaustrijska nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine. Ovakvi stavovi su zastupljeni u: Vladislav Skarić, Osman Nuri Hadžić, Nikola Stojanović, *Bosna i Hercegovina pod austro-ugarskom upravom*, Geca Kon, Beograd, (bez godine), 142-143. Vidi i: Arhiv Jugoslavije (AJ), Kolekcija: Vojislav Jovanović Marambo (VJM), 335-19-T2, 16,17. Razmišljanje o bosanskim Muslimanima (25. 2. 1921). Ove tvrdnje su prihvaćene, na primjer, u: Enver Redžić, *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993, 51, 62. Unutar postsocijalističke literature, naročito provokativnom, ali i neosnovanom, doima se tvrdnja srpskog historičara Milorada Ekmečića, koji je iznio gledište da su bosanski muslimani, odmah nakon aneksije, postali saveznici habsburške vlade protiv "srpskih planova" pod pritiskom osmanskog sultana, nakon što su nekoliko godina ranije prihvatili srpski nacionalni identitet i jezik. (Milorad Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja. Istorija Srba u novom veku (1492-1992)*, četvrto izdanje, Evro Giunti, Beograd, 2011, 334-336).

Istina, glasilo Muslimanske napredne stranke *Muslimanska svijest* prihvatilo je hrvatstvo definirano starčevićanskim nacionalno-političkim zamislima, ali je i ono pisalo da mu je prioritetna zadaća jačati muslimansku svijest u uslovima historijske prevage kršćana nad muslimanima i raspadanja državnih sistema muslimanskih naroda. Sa druge strane, hrvatstvo kao nacionalni program navodilo se kao biranje bolje opcije za bosanske muslimane u kontekstu potrebe za saradnjom kako bi se ostvarili strateški muslimanski ciljevi. U broju od 10. februara 1909. godine *Muslimanska svijest* je donijela sljedeće poruke:

"Nam[a] muslimanima stoje dva puta, u Bosni i Hercegovini: ili da se priključimo Hrvatima ili t. zv. Srbima. "Srbima" se ne možemo nikako pridružiti. Osim prošlosti koja kaže da je prijateljstvo sa "Srbima" uvijek bila najveća nesreća za muslimane, mora nas od njih odvratiti još više budućnost. Pošto smo sve zlo od "Srba" doživili u prošlosti, nastojmo se barem sada od njih sačuvati i tim barem spasiti ovo naše individualnosti i posjeda, što ga imamo.

Od Hrvata i u opće od katolika nam ne prijete takova pogibelj.

Katolici su više ljudi mirni, dobri i poštteni, s našim katolicima u Bosni i Hercegovini mi smo muslimani i za Osmanliskog vakta uvijek živili u slozi i prijateljstvu, pa što da sad ne živimo? Osim toga imamo veliko jamstvo u prvaku hrv[ataskog]. naroda, blagopokojnom Anti Starčeviću, koji sad makar mrtav, obuhvatio je svojom slobodoumnom naukom sav hrvatski narod, kažemo, imamo sigurno jamstvo, da će nam oni našu vjeru i imetak i sva druga prava braniti i štovati (...)

Starčevićeva stranka prava, koja još i danas istom ljubavi zastupa one iste ideje svoga neumrloga vođe i učitelja, a uz koju je sav hrvatski narod, tvrdo nam je uzdanje, da će nam naši katolici u Bosni i Hercegovini biti prava braća i prijatelji. Za to i mi odlučno izjavljujemo da simpatije "Muslimanske Napredne Stranke" moraju biti uz Hrvate i katolike."<sup>6</sup>

U određenom smislu je *Muslimanska svijest* više bila antisrpski, nego prohrvatski list. Slijedeći gledišta radikalnih hrvatskih nacionalista, nije priznavala Srbe kao poseban narod u Bosni, a u politici Srpske narodne organizacije (SNO) gledala je podmukle napore u smjeru obnove Dušanovog carstva na Balkanu, kako je pisala u broju od 2. juna 1909. godine:

<sup>6</sup> Sloga sa katolicima., *Muslimanska svijest*, II/1909, br. 6, 1.

“U tim listovima [Srpskoj riječi i drugim srpskim novinama] su pisali najžešće članke proti upravi i Hapsburškoj dinastiji, a bombastično su isticali suverenitet Turske i Sultanov Halifat, ali između tih redaka znali su uvijek uplesti “srpske” misli i težnje za osnutkom velikog Dušanova carstva.”<sup>7</sup>

Adem-aga Mešić, utemeljitelj Muslimanske napredne stranke (MNS), pisao je u svojim memoarima da je formiranje MNS u augustu 1908. godine bilo, prvenstveno, odgovor obrazovanih i naprednih muslimana, koji su radili zajedno sa katolicima na kulturnom i političkom planu, na bespoštedne napade konzervativnih muslimanskih elemenata koje su Srbi podržavali u njihovoj konfrontaciji sa naprednim muslimanima. Međutim, akcenat stranke nije bio na nacionalnom pitanju. U prvom članu programa MNS stajalo je da je stranka osnovana s ciljem organiziranja svih slojeva muslimanskog naroda za borbu i odbranu kako bi sačuvao svoju vjeru, svoj imetak, svoj socijalni status i svoju individualnost. Nema otvorenog poziva za prihvatanje hrvatskog nacionalnog identiteta. *Muslimanska svijest* je, nema sumnje, gledala sa simpatijama na širenje hrvatskog nacionalnog imena među Bošnjacima, ali to je, čini se, bio samo dio neformalnog programa lista.<sup>8</sup>

Ipak, koliko je isticanje nacionalne orijentacije među bosanskim muslimanima bilo nepopularno pokazala je činjenica da je *Muslimanska svijest* ubrzo prestala izlaziti, a naslijedila ju je *Muslimanska sloga*, glasilo Muslimanske samostalne stranke (MSS), koja je zauzela čisto muslimansko konfesionalno društveno-političko stajalište, bez ikakvih nacionalnih primjesa. U Proglasu od 5. februara 1910. u *Muslimanskoj slozi* je stajalo:

<sup>7</sup> „Srpsko“-muslimanska sloga i Glišina ustavna anketa., *Muslimanska svijest*, II/1909, br. 22, 1.

<sup>8</sup> Muzej Tešnja, *Memoari Adem-age Mešića*, II, 51, 55, 62. Prema Mešiću, urednička politika *Muslimanske svijesti* se bazirala na sljedećim principima: prema Austriji, slijediti Starčevićev program, prema unutarnjoj upravi, objektivan, prema Turskoj, kao vjerskom centru svih muslimana, prijateljski. List je zagovarao trijalizam u unutarnjim poslovima, a prema inozemstvu trojnu alijansu Austrije, Njemačke i Turske. Prema katolicima kao Hrvatima izražavati solidarnost, kada su u pitanju vjerska prava beskompromisan, prema jevrejima ljubazan, dok nisu na stanovištu protivljenja nekoj od tačaka našeg programa. Raditi na buđenju hrvatske nacionalne svijesti među muslimanima i njihovom zajedničkom javnom radu sa katolicima.

“Naši zemljaci drugih vjera temelje svoje programe na narodnosnoj misli, na misli nacionalnog ujedinjenja. „Muslimanska samostalna stranka“ isključuje iz svog programa svako nacionalno obilježje i stavlja se na čisto islamsko stanovište, jer nam je najviše, u prvom redu stalo do organizacije, ojačanja i unapređenja islamskog elementa. Stoga će „Muslimanska samostalna stranka“ stajati izvan svake narodnosne borbe i ne će ni na koji način utjecati u nacionalne razmirice naših drugovjernih zemljaka.”<sup>9</sup>

Vodeće ličnosti MSS-a dr. Halid-beg Hrasnica, Šakir ef. Pandža, Nurudin-beg Azabagić, Esad ef. Kulović i Akif ef. Biserović u julu 1910. godine pisali su da je MSS budnim okom pratila borbu različitih konfesija za supremaciju, u kojoj su muslimani služili kao puko oruđe u rukama dviju strana. Pošto više nije mogla gledati ovo poniženje, stranka je ustala da pribavi muslimanima dolično mjesto i da im dokaže da “rad samo na čistoj islamskoj podlozi može nas održati”. Dodali su da ima pritužbi da su muslimani, kao anacionalan element, nesavremeni i primitivni. Međutim, oni nisu obraćali pažnju na te primjedbe, jer su bili svjesni da su te riječi samo izraz žalosti zbog činjenice da su muslimani konačno počeli da razmišljaju svojom glavom i da su prestali biti oruđem raznih stranačkih aspiracija:

“Naša stranka uvidjela je da su naši dušmani uprli oči u naša dobra, pa joj je prva dužnost bila sačuvati naša dobra i našu individualnost, a nije se kao druge stranke drznula da hladnokrvno prelazi preko svakidanjeg propadanja muslimana, a da njegove sile, njegov trud i novac upotrebljava u beskorisne političke manevre.”<sup>10</sup>

Na ovoj platformi *Muslimanska sloga* je oštro napadala Egzekutivni odbor Muslimanske narodne organizacije (MNO) i njegovo glasilo *Musavat*, ističući da su njima u prvom planu srpski nacionalni, a ne muslimanski konfesionalno-društveni interesi. Čak je u broju od 30. maja 1911. *Muslimanska sloga* pisala kako

<sup>9</sup> Proglas „Muslimanske samostalne stranke“ u Bosni i Hercegovini., *Muslimanska sloga*, I/1910, br. 1, 1.

<sup>10</sup> Malo razjašnjenja. Odgovor na brošuru „Prava Muslimanska Sloga“, unutar: Adem-aga Mešić, *Moj odgovor bezimenim kleveticima i drugi tekstovi*, izd. Amir Brka, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 1998, 117.

je *Musavat* "srpskiji" i od *Srpske riječi* i *Samouprave*,<sup>11</sup> dok se ona – *Muslimanska sloga* – drži čisto islamskog pravca. U tom smislu je *Muslimanska sloga* izražavala nepovjerenje u iskrenost muslimansko-hrvatskog saborskog sporazuma iz marta 1911. godine, ističući da je riječ o običnom političkom manevru, a ne o strateškom uvidu u pogledu potrebe dugoročnog savezništva sa Hrvatima katolicima.<sup>12</sup>

Međutim, ako se objektivno sagleda ukupno pisanje *Musavata*, naročito nakon otpočinjanja rada Bosanskohercegovačkog sabora, vidjet će se da je *Musavat* jednako pisao u pravcu zasebnih muslimanskih konfesionalnih društveno-političkih interesa, nastojeći zaštititi muslimanska vjerska i ekonomska prava, a da je njegova prvobitna naklonjenost prema Srbima poticala iz vremena saradnje dva autonomna pokreta, naročito zajedničke srpsko-muslimanske borbe protiv aneksije 1908. godine. Drugim riječima, tzv. srpstvo *Musavata* je bilo čisto stranačko-političko i nije imalo nikakve dugoročne identitetsko-nacionalne implikacije. Od 1910. godine, kada je Srpska narodna organizacija izašla sa zahtjevom za obligatornim otkupom čifluka, *Musavat* je kritički pisao o srpskoj politici u Bosni i Hercegovini. Branio je političke razloge sklapanja pakta sa Hrvatima te je u broju od 1. februara 1911. objavio izjavu Muslimanskog saborskog kluba kako se oslonac na Srbe već u prvim danima rada Sabora pokazao apsolutno nemogućim, mada su se muslimani nadali da će moći nastaviti staru političku saradnju sa srpskim predstavnicima:

<sup>11</sup> *Muslimanska sloga*, II/1911, br. 43, 1. List *Samouprava* je bio glasilo Muslimana demokrata, čiji je centar bio Mostar, a čelna ličnost pjesnik Osman Đikić. Muslimani demokrati su bili kritičari politike MNO u saborskom vremenu i pobornici političke saradnje pravoslavni i muslimana. Vidjeti više o Muslimanima demokratama i *Samoupravi* u: Ibrahim Kemura, Uloga "Gajreta" u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941), Veselin Masleša, Sarajevo, 1986, 59-60; Adnan Jahić, *Vrijeme izazova. Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Zagreb - Sarajevo, 2014, na više mjesta.

<sup>12</sup> Još jedna rezolucija., *Muslimanska sloga*, II/1911, br. 48, 1. Više o razlozima i pozadini hrvatsko-muslimanskog parlamentarnog sporazuma iz 1911. vidjeti: Mirjana Gross, Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914., *Historijski zbornik*, br. 19-20, XIX-XX (1966-67), Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 40-53; Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, drugo izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997, 244-247; Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2002, 404.

“Na žalost mi smo se prevarili. Odmah prvih dana, mi smo opazili, da naši saveznici Srbi pravoslavni rade o tome, kako bi nas lišili jedinog našeg dobra - naših posjeda i zemalja.”<sup>13</sup>

Od tog otrežnjenja dominantna struja među Bošnjacima slijedila je kurs političke saradnje sa Hrvatima, ali bez državno-nacionalnih implikacija, u smislu podrške programu ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom. Sa druge strane, protivnici MNO napadali su muslimanske saborske zastupnike da su paktom sa Hrvatima izdali Bosnu obećavši Hrvatima da neće smetati njihovim državno-političkim pretenzijama. U tome se posebno isticalo glasilo Muslimana demokrata *Samouprava* (tzv. *đikićevci*), ali je jednako negativno o paktu pisao i list *Novi musavat*, glasilo tzv. Muslimana disidenata koji su, čini se na nagovor Mađara, odbili prihvatiti stranačku fuziju MNO i MSS u augustu 1911. godine<sup>14</sup> i nastavali djelovati pod starim nazivom Muslimanska narodna organizacija.<sup>15</sup> Međutim, bilo bi sasvim pogrešno tvrditi da su ove dvije političke grupe imale u pozadini takvih svojih stavova i postupaka neke srpske ili prosrpske interese. *Samouprava* i *Novi musavat* su, zapravo, težili sačuvati prostor na nastavak saradnje između muslimana i pravoslavnih i njihovog zajedničkog djelovanja protiv austrougarskog režima, kao što je bio slučaj u predsaborskom razdoblju, ali ni jedan ni drugi list nisu zagovarali nikakav srpski pravac koji bi ugrozio glavne identitetske, vjerske, ekonomske i društvene interese bosanskih muslimana. Istina, pojedini prvaci ovih grupa su posjedovali individualni srpski osjećaj i afinitet, ali ga posigurno nisu pretvarali u aktivni politički program. Štaviše, *Novi musavat* se istakao svojom radikalno konfesionalnom i anacionalnom koncepcijom, zbog čega je bio na meti onog dijela štampe koja je sa simpatijama pisala o naporima Srba i Južnih Slavena za oslobođenjem i stvaranjem zajedničke južnoslavenske države. U svom agrarnom programu, *Novi musavat* se snažno suprotstavljao obligatornom otkupu čifluka i insistirao, baš kao što je to i *Musavat* činio, da je riječ o pitanju golog opstanka muslimana u Bosni. U poruci *Braći muslimanima* iz 1912. godine upozoravao je: "Ne ispuštajte zemlje

<sup>13</sup> *Musavat*, VI/1911, br, 6, 1.

<sup>14</sup> Kao posljedica ove fuzije nastala je Ujedinjena muslimanska organizacija (UMO), čija su glasila od 1911. do 1914. bila: *Zeman*, *Novi vakat* i *Vakat*.

<sup>15</sup> O Muslimanima disidentima pogledati: Dž. Juzbašić, *Politika i privreda*, 404.



iz ruku, jer onaj, koji lahkomišleno ispusti i najmanji pedalj zemlje, koju su mu djedovi krvavo namakli, čini narodno izdajstvo i njegovi će ga potomci s pravom proklinjati i lanetleisavati [zazivati Allahovo prokletstvo na njega]."<sup>16</sup>

Koliko je *Novi musavat* bio daleko od nacionalnog pravca plastično je pokazala kritika ovog lista na stranicama srpskog lista *Narod* od 8. juna 1912. godine. U članku „Naši turkofili“ *Narod* je izrazio nerazumijevanje za simpatije *Novog musavata* prema Turcima i Arapima u Italo-Turskom ratu za Libiju 1911-1912. godine. Mi smo strašno zgriješili u očima *Novog musavata*, pisao je *Narod*, zbog toga što su naše simpatije na strani Italijana, a ne na strani Turaka i Arapa. Dodao je da *Narod* i njegove pristalice ne vide nikakvog razloga da budu turkofili i arapofili. Upravo suprotno. Upozorio je *Novi musavat* da, ako mu je već stalo do Arapa i njihove slobode, ne treba zaboraviti da su Turci bili osvajači u Tripoliju i da je još jučer pucala arapska puška u Jemenu. Ako Turci brane Tripoli, brane ga za sebe, kao svoju koloniju, a ne za Arape? Gdje je logika u stanovištu naših turkofila? U zaključnim opaskama autor je naglasio:

"S jednim treba da smo jednom na čisto. Mi nismo prijatelji Turaka, koji su satri li našu državu [sic] i u borbi protiv kojih smo prolili more krvi. Prijatelji smo naših Muslimana, potomaka onih koji su, kao Srbi i kao Sloveni, mrzili Osmanlije i vadili mač iz korica protiv njih; da pomenemo samo Husein kapetana Gradaševića i Ali pašu Rizvanbegovića. Turkofilstvo sa kojim paradira *Novi musavat* samo je jedan dokaz slabljenja nacionalne svijesti i neosjećanja narodne zajednice."<sup>17</sup>

Ove tvrdnje – naglašeno subjektivne i ideološki obojene – najbolje ilustriraju dubinu jaza između bošnjačko-muslimanske i srpsko-pravoslavne pozicije u godinama pred Prvi svjetski rat kada su nacionalni prioriteti u pitanju. Ono što *Narod* nije mogao ili nije želio dokučiti, pored zanemarivanja očigledno osvajačke i agresivne naravi italijanske uloge u Libiji, jeste osjećaj islamske solidarnosti koji je stajao u pozadini naklonosti Bošnjaka kao muslimana prema Turcima i Arapima, ali i svim drugim muslimanskim narodima u borbi za njihova prava. *Narod* je bio dovoljno iskren da je tu naklonost opisao kao iracionalnu

<sup>16</sup> A. Jahić, *Vrijeme izazova*, 292.

<sup>17</sup> Naši turkofili, *Narod*, III, 26. maj (8. juni) 1912, 1.

simpatiju prema "Azijatima i Afrikancima". Pisao je: "Uvjereni smo u kulturnu misiju [sic] Italije u Tripolisu, kao što smo uvjereni u misiju Engleske u Egiptu, Francuske u Alžeru, Tunisu i Maroku, i Španije u Rifu."<sup>18</sup> Jedan autor je dobro primijetio da je, u pitanjima nacionalnog identiteta, neosjetljivost drugih naroda prema Bošnjacima kao muslimanima imala nedvojbenu ulogu u očuvanju solidarnosti među Bošnjacima kao pripadnicima islama, potkopavajući izgled njihove "nacionalizacije".<sup>19</sup>

Premda je uoči Prvog svjetskog rata, kada je u pitanju rad Bosanskohercegovačkog sabora, bošnjačka politika pokazala sklonost ka prihvatanju srpsko-hrvatskog identiteta u smislu jednog naroda i jednog jezika, to prihvatanje je nesumnjivo još uvijek imalo samo političko i taktičko značenje, a ne i spremnost da se zagovara prihvatanje srpske ili hrvatske nacionalne ideje i njeno širenje među bošnjačkim masama. Negativan osjećaj prema srpstvu, pa i jugoslavenstvu, naročito su pojačala zbivanja u Balkanskim ratovima, odnosno stradanja muslimana balkanskih prostora, ali svakako i činjenica da se srpska politika u Bosni, koja je zvanično tvrdila da su bosanski muslimani u osnovi – Srbi, nikada nije odmakla od jednodimenzionalne pravoslavne orijentacije.<sup>20</sup> U tom smislu su veoma indikativni članci Sakiba Korkuta koji su se pojavili u listu *Misbah*, glasilu Udruženja bosanskohercegovačke ilmije, kao odgovor na pronacionalne stavove dijela muslimanske studentske omladine.<sup>21</sup> Korkut je pisao da između

<sup>18</sup> Isto.

<sup>19</sup> Robin Okey, *Taming Balkan Nationalism. The Habsburg "Civilising Mission" in Bosnia, 1878-1914*, Oxford University Press, 2007, 244-245.

<sup>20</sup> Do početka Prvog svjetskog rata srpska politika u Bosni i Hercegovini bila je predominantno u znaku pravoslavnog srpstva, a ne multireligijskog jugoslavenstva. Jovo Bakić je dobro primijetio da je u multietničkim sredinama poput Bosne i Vojvodine, gdje su Srbi i Hrvati živjeli izmiješani, postojao najveći otpor ideji jugoslavenstva prije Prvog svjetskog rata. To svjedoči da se tu etničko natjecanje odvijalo duže vremena i da su postojali konflikti koji su imali jasno etničko obilježje. Pogledati: Jovo Bakić, *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941.*, Žarko Zrenjanin, Zrenjanin, 2004, 175.

<sup>21</sup> Sakib Korkut, Nacionalizam bos. herc. kršćana, *Misbah*, II/1914, br. 20, 5-6; S. Korkut, Na raspuću, *Misbah*, II/1914, br. 21, 5-6. O pogledima bosanskohercegovačke uleme na nacionalno pitanje vidjeti: Adnan Jahić, The attitude of Bosnian ulema towards the National Question in the Yugoslav Kingdom, in *Klerus und Nation in Südosteuropa vom 19. bis zum 21. Jahrhundert*, Aleksandar Jakir / Marko Trogrlić (Hrsg.), Pro Oriente – Schriftenreihe der Kommission für südosteuropäische Geschichte, Frankfurt am Main, 2014, 171-186.

bosanskih muslimana, katolika i pravoslavaca zjape provalije nepremostivih duhovnih, kulturnih i civilizacijskih razlika, usljed čega je besmisleno svako insistiranje da muslimani prihvate nacionalnu ideju svojih susjeda. Usto, prema Korkutu, srpska nacionalna ideja je do te mjere konfesionalno određena da srpska "Prosvjeta" ne može čak ni u svrhu širenja srpske misli izdvojiti znatniju svotu novca za "kultiviranje muslimana", a Kraljevina Srbija navijesti rat Turskoj i sklopi savez sa Grcima, zakletim neprijateljima svega što je slavensko, što je imalo za posljedicu da su planule mnoge kuće i zaglavila čitava sela muslimana koje Srbi nazivaju svojom braćom i saplemenicima. Sa druge strane, Korkut je tvrdio da je apsurdno tražiti od muslimana da prihvate ideju srpstva i hrvatstva u uslovima nepostojanja političko-nacionalnog konsenzusa između Srba i Hrvata. Zato muslimanima ne preostaje ništa drugo do li pasivitet u nacionalnom pitanju, ili drugim riječima - narodnosni indiferentizam. To im nalaže njihova vjera, zdrav razum i njihov zasebni položaj, kao i nesređeni odnosi između njihovih saplemenika drugih vjera. Ova gledišta su bila veoma reprezentativna kada su bosanski muslimani - Bošnjaci - u pitanju i u velikoj mjeri su bila zadržana i tokom perioda međuratne jugoslavenske države.

## **Umjesto zaključka**

U zaključku ovog izlaganja bih naglasio da je muslimanski konfesionalizam austrougarskog razdoblja posigurno pomogao izgradnji posebnog nacionalnog identiteta Bošnjaka u XX stoljeću. Savremeni bošnjački identitet, u mnogim značajnim obilježjima, predstavlja sekularizirani muslimanski identitet, ali sa druge strane treba primijetiti da su očuvanju tog muslimanskog identiteta kao osnove za izgradnju posebnog nacionalnog osjećaja i samosvijesti Bošnjaka svakako doprinijeli jednako konfesionalno determinirani nacionalni identiteti bosanskih Srba i Hrvata i nerijetka uskogrudost i agresivnost u njihovom isticanju i promoviranju.

## **NATIONAL AND POLITICAL ORIENTATION OF MUSLIM PRESS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN ADMINISTRATION (1906-1914)**

### **Summary**

The paper tells about the main views of the Bosniak political elite of the Austro-Hungarian period on national politics and the national identity of the Bosnian Muslims, Bosniaks, whom regional international relations and internal Bosnian political developments provoked to articulate more concrete views on the issues involved. The Muslim confessionality of the Austro-Hungarian period had certainly helped build a special national identity of the Bosnian Muslims. Historically speaking, contemporary Bosniak identity, in many relevant features, is a secularized pre-socialist Muslim identity, but on the other hand it should be noted that the preservation of this Muslim identity as the basis for building a national sense among the Bosniaks was certainly supported by the equally confessionally determined national identities of the Bosnian Serbs and Croats, as well as the frequent narrow mindedness and aggressiveness in their emphasis and promotion.

## BIBLIOGRAFIJA

### Izvori

1. Arhiv Jugoslavije (AJ), Kolekcija: Vojislav Jovanović Marambo (VJM), 335-19-T2.
2. Muzej Tešnja, *Memoari Adem-age Mešića*.

### Novine

1. *Muslimanska svijest*, II/1909.
2. *Muslimanska sloga*, II/1911.
3. *Musavat*, VI/1911.
4. *Narod*, III/1912.
5. *Misbah*, II/1914.

### Literatura

1. Bakić, Jovo, *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941.*, Žarko Zrenjanin, Zrenjanin, 2004.
2. Ekmečić, Milorad, *Dugo kretanje između klanja i oranja. Istorija Srba u novom veku (1492-1992)*, četvrto izdanje, Evro Giunti, Beograd, 2011.
3. Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.*, *Historijski zbornik*, br. 19-20, XIX-XX (1966-67), Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 40-53.
4. Imamović, Mustafa, *Bošnjaci u emigraciji. Monografija Bosanskih pogleda 1955-1967.*, Bošnjački institut Zürich - Odjel Sarajevo, Sarajevo, 1996.
5. Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, drugo izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1997.

6. Jahić, Adnan, *Vrijeme izazova. Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Zagreb - Sarajevo, 2014.
7. Jahić, Adnan, The attitude of Bosnian ulema towards the National Question in the Yugoslav Kingdom, in *Klerus und Nation in Südosteuropa vom 19. bis zum 21. Jahrhundert*, Aleksandar Jakir / Marko Trogrlić (Hrsg.), Pro Oriente - Schriftenreihe der Kommission für südosteuropäische Geschichte, Frankfurt am Main, 2014, 171-186.
8. Juzbašić, Dževad, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2002.
9. Kemura, Ibrahim, *Uloga "Gajreta" u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1986.
10. Mešić, Adem-aga, *Moj odgovor bezimenim klevetnicima i drugi tekstovi*, izd. Amir Brka, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj, 1998.
11. Okey, Robin, *Taming Balkan Nationalism. The Habsburg "Civilising Mission" in Bosnia, 1878-1914*, Oxford University Press, 2007.
12. Pejanović, Đorđe, *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850 - 1941.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1961.
13. Redžić, Enver, *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993.
14. Skarić, Vladislav, Osman Nuri Hadžić, Nikola Stojanović, *Bosna i Hercegovina pod austro-ugarskom upravom*, Geca Kon, Beograd, (bez godine).

UDK 94

ISSN 2303-7539

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA  
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA  
UNIVERZITETA U TUZLI**

# **HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT**

# **4**

**HISTORIJSKA MISAO, GOD. IV, BR. 4, 1-277, TUZLA, 2018.**